

Una fita en el gran debat mediàtic

Kaarle Nordenstreng

Des del meu punt de vista, l'Informe MacBride constitueix una fita en la història. Considero que no va ser fonamentalment un exercici científic per descobrir l'estat de la comunicació al món sinó que, en primer lloc, va ser un exercici polític d'avaluació de les forces socioeconòmiques del món en aquella època.

La meua anàlisi de l'Informe se centra en el context del que es coneix com el "gran debat mediàtic" de les últimes tres dècades i mitja (Nordenstreng 1999; vegeu també Gerbner et al. 1993). Retrospectivament, el debat ha passat per cinc fases principals amb diverses fites com les que s'indiquen tot seguit:

1) 1970-75. Ofensiva descolonitzadora

- la idea d'imperialisme informatiu
- el concepte d'un nou ordre internacional de la informació

2) 1976-77. Contraatac d'Occident

- creació del Comitè Mundial de la Llibertat de Premsa
- ajornament de la Declaració de la Unesco a Nairobi sobre els Mitjans de Comunicació de Masses
- proposta d'un Pla Marshall de telecomunicacions

3) 1978-80. Treva

- adopció de la Declaració sobre els Mitjans de Comunicació de Masses de la Unesco
- treball i informe de la Comissió MacBride
- consens sobre el concepte d'un Nou Ordre Mundial de la Informació i de la Comunicació (NOMIC)

- establiment del Programa Internacional per al Desenvolupament de la Comunicació (PIDC)

4) 1981-90. Ofensiva occidental

- conferència "Veus de llibertat" a Talloires
- retirada dels EUA i del Regne Unit de la Unesco
- remoció del director general de la Unesco M'Bow
- mort del concepte de NOMIC

5) 1991- . Globalització

- mercats globals versus excepció cultural
- societats multinacionals versus societat civil global

L'Informe MacBride se *situa* enmig d'aquesta cronologia, prop de la Declaració sobre els Mitjans de Comunicació de la Unesco. De fet, la idea d'una comissió internacional que estudiés els problemes globals de la comunicació va sorgir del punt mort polític en què es trobava la Unesco a mitjans de la dècada del 1970, quan intentava redactar una declaració sobre els "principis fonamentals que regeixen l'ús dels mitjans de comunicació de masses en el reforç de la pau i la millora de l'entesa internacional, com també en la lluita contra la propaganda de guerra, el racisme i l'apartheid". Tal com es documenta en el llibre que vaig publicar sobre la Declaració (Nordenstreng 1984, 20 i 112), el director general de la Unesco en aquell moment, Amadou-Mahtar M'Bow, va suggerir com a via per evitar una crisi política la creació d'un "grup d'observadors objectius" que es van reunir l'any 1976 durant la XIX Conferència General a Nairobi, a conseqüència, fonamentalment, de les creixents desavinences respecte a la competència de la Unesco per establir principis normatius per als mitjans de comunicació.

Un instrument paral·lel que va contribuir a evitar un punt mort a Nairobi va ser la idea de crear un fons internacional

Kaarle Nordenstreng

Professor de la Universitat de Tampere, Finlàndia

per a les infraestructures comunicatives dels països en desenvolupament. Aquesta va ser una iniciativa conjunta de països amb un desenvolupament mitjà, en particular Tunísia, i destacats països occidentals que oferien assistència material als altres en una mena de Pla Marshall de les Telecomunicacions. L'oferta d'Occident la va encapçalar l'Administració del president nord-americà Jimmy Carter, que va adoptar un canvi estratègic passant del cop de bastó a la pastanaga amb la intenció que els països en via de desenvolupament abandonessin els posicionaments militants i, per tant, "canviessin la ideologia per la cooperació". Després, aquest intercanvi diplomàtic va comportar l'establiment del Programa Internacional per al Desenvolupament de la Comunicació (PIDC) a la Unesco (Nordenstreng 1984, 16-22; 1999, 244-245).

En conseqüència, l'element essencial de la creació de la Comissió MacBride va ser una maniobra per minimitzar l'impuls antiimperialista del moviment dels països no alineats i neutralitzar els intents perquè el sistema de les Nacions Unides establís unes normes per als mitjans de comunicació de masses. Des de la perspectiva política d'Occident, aquest impuls suposava una amenaça molt greu ja que el Sud polític comptava amb el suport empàtic del bloc polític de l'Est liderat pels soviètics. Segurament hi havia també els idealistes, com el mateix Sean MacBride, per als quals la Comissió representava una recerca genuïna per descobrir els problemes mundials de la comunicació, tot i que els motius principals i les forces decisives donaven suport als realistes, entre els quals hi havia M'Bow, que van aconseguir un acord entre l'Occident capitalista, l'Est socialista i el Sud no alineat. Es va aconseguir un compromís –una treva en una guerra informativa– a finals de la dècada de 1970, principalment gràcies a la distensió Est-Oest i a la crisi del petroli, a la qual donaven suport els estratèges occidentals que preferien la pastanaga al cop de bastó.

Amb tot, l'equilibri de les forces mundials va canviar dràsticament poc després de la publicació de l'Informe MacBride. L'elecció de Ronald Reagan com a president a principis del 1981 va fer que els EUA canviessin la manera d'aplicar la política del poder des del multilateralisme a l'unilateralisme, amb una relativa debilitació de la URSS i del moviment dels països no alineats. La treva dels anys setanta va anar seguida d'una nova ofensiva occidental

durant la dècada de 1980. En aquesta fase, tots els elements de compromís que abans s'havien considerat molt valuosos i honorables van quedar passats de moda de forma sobtada i fins i tot es van transformar en factors de risc. Per això M'Bow va perdre la feina i el NOMIC es va convertir en un tabú a la Unesco.

En un context més ampli de l'escenari polític occidental, la Unesco era considerada com una càrrega, per la qual cosa l'Administració Reagan va decidir que els EUA abandonessin l'organització, i després el Regne Unit de Thatcher va fer el mateix. En aquest punt cal subratllar el fet que les sortides nord-americana i britànica de la Unesco no es van deure fonamentalment al NOMIC, a MacBride ni a M'Bow, sinó que el motiu real de la marxa responia a un allunyament estratègic del multilateralisme –una advertència a la comunitat internacional que les principals potències occidentals no perdrien les votacions per culpa de la resta de països del món. Com va manifestar un antic vicesecretari d'Estat de l'Administració Carter: "La Unesco va ser la Granada de les Nacions Unides" –un objectiu petit però relativament assequible per demostrar el que es pot arribar a fer a una escala més gran si no es respecten els interessos de la gran potència.

Vist així, el comportament de la Unesco després de M'Bow –tant en la comunicació com en altres sectors– dista molt del que podria considerar-se honorable. L'organització no només va deixar de donar suport a la posició estratègica del Sud i de l'Est, sinó que va fer tot el possible per apropar-se a Occident –també als EUA, un país que no era membre de l'organització– per exemple amb l'intent de censurar un llibre que exposava el canvi de sentit adoptat per la Unesco en temes relatius als mitjans de comunicació (Preston et al. 1989). En part, aquesta cultura de la dècada de 1980 va fer que l'Informe MacBride, com el NOMIC, es consideressin políticament incorrectes.

Per tant, abans d'intentar avaluar l'impacte de l'Informe MacBride resulta fonamental entendre'n la naturalesa –les condicions històriques que van propiciar la creació de la Comissió en primer lloc, i el context en què es va preparar l'Informe. Ara que ja hem fet això ens podem plantejar la qüestió següent: L'informe va aconseguir descobrir i analitzar el món de la comunicació?

La meua valoració de l'Informe just en el moment en què es va publicar, el 1980, era força negativa. Em vaig adherir

a un grup d'estudiants de comunicació que van produir a l'instant un conjunt de treballs crítics sobre l'Informe (Hamelink 1980). En una lectura crítica (Nordenstreng 1980), podem afirmar que l'Informe tractava la història de la comunicació de forma aïllada, sense incloure-la en el context dels desenvolupaments fonamentals en l'àmbit social i global; la noció d'*un sol món* no contenia cap retrat coherent del món (ni del d'ahir, ni del d'avui, ni tampoc del de demà), sinó més aviat una imatge abstracta envoltada d'un nombre de fenòmens i de debats més o menys inconnexos; la manera en què presentava els "problemes crucials que ha d'afrontar la humanitat d'avui" resultava pràctica perquè eliminava qualsevol controvèrsia teòrica o política, però va ser contraproductiu pel que fa a evitar que poguéssim apreciar les profundes interrelacions i el caràcter total i absolut dels fenòmens socials i globals. A més, el seu concepte de comunicació representava el corrent dominant del liberalisme burgès amb un enfocament funcional –positivista i humanista. El paràgraf final resumeix el meu punt de vista:

L'Informe il·lustra de manera excel·lent el dilema de l'eclecticisme: com que s'hi vol incloure tot, es perd la visió totalitària que se suposa que s'ha d'aportar. En aquest sentit, l'Informe podria subtitular-se "Missió impossible".

Encara subscriu aquesta afirmació. Els altres treballs crítics d'aquella col·lecció també han passat l'examen del pas del temps. El capítol que va escriure l'editor Cees Hamelink sobre el mal tracte dispensat per la Comissió a les multinacionals fins i tot ha resultat profètic:

L'Informe, tot i que assenyala correctament el paper crucial de les multinacionals en el camp de les comunicacions internacionals, no va admetre amb prou contundència que el nou ordre internacional de la informació és, molt

probablement, l'ordre de les multinacionals. El sol món al qual fa referència el títol de l'Informe pot molt ben ser el mercat global per a les multinacionals.

Avui, vint-i-cinc anys després, no ens manquen motius per repetir aquestes reflexions crítiques des d'un punt de vista científic. En realitat, l'Informe MacBride va ser relativament superficial si es compara amb els criteris acadèmics. D'altra banda, cal admetre –i avui més que el 1980– l'important pes polític que va tenir i que va acabar expressant el moviment global cap a la democràcia i la igualtat en la comunicació fomentat per l'ofensiva descolonitzadora de principis de la dècada de 1970. Per tant, cal diferenciar entre les perspectives acadèmiques i polítiques; resulta important ser intel·lectualment inflexible en una anàlisi científica de l'Informe, però és igualment vital avaluar el document pels seus mèrits polítics. Des d'aquest punt de vista, l'Informe va sobreviure a la Declaració dels Mitjans de Comunicació de Masses però l'ofensiva occidental dels anys vuitanta el va anar erosionant de manera gradual, juntament amb el NOMIC. Moltes, si no la majoria, de les 82 recomanacions que conté no s'han aplicat mai (Hancock i Hamelink 1999).

Amb tot, en aquest canvi de mil·lenni els elements contradictoris de la globalització han reactivat molts dels punts del gran debat mediàtic de la dècada de 1970. Hi ha qui fins i tot parla d'un retorn del concepte de NOMIC. Això no passarà perquè els temps han canviat i les comunicacions encara més –amb internet com a element nou. Certament, els temes principals i estructurals segueixen sent els mateixos amb què es va trobar l'Informe MacBride i el NOMIC, però encara calen noves aproximacions. Quan ens disposem a buscar-les hauríem d'aplicar les lliçons apreses i documentades en plataformes acadèmiques i professionals com les Taules Rodones MacBride organitzades d'ençà del 1989 (vegeu-ne els informes a Vincent et al. 1999).

Bibliografia

- GERBNER, G.; MOWLANA, H.; NORDESTRENG, K. (ed.). *The Global Media Debate*. Norwood, N.J.: Ablex, 1993.
- HANCOCK, A.; HAMELINK, C. "Many More Voices, Another World. Looking Back at the MacBride Recommendations". A: VINCENT, R.C. et al. (1999), p. 269-304.
- HAMELINK, C. (ed.). *Communication in the Eighties: A Reader on the "MacBride Report"*. Roma: IDOC International, 1980. Reimpressió a: WHITNEY, C; WARTELLA, E; WINDAHL, S. (ed.). *Mass Communication Review Yearbook*, vol. 3, p. 236-287. Beverly Hills, CA: Sage, 1982.
- NORDENSTRENG, K. "The Paradigm of a Totality". A HAMELINK, C. (1980), p. 9-16. A: *Mass Communication Yearbook*, p. 241-249.
- NORDENSTRENG, K. *The Mass Media Declaration of UNESCO*. Norwood, NJ: Ablex Publishing Corporation, 1984.
- NORDENSTRENG, K. "The Context: Great Media Debate". A: VINCENT, R.C. et al. (1999), p. 235-268.
- PRESTON, W. JR.; HERMAN, E. S.; SCHILLER, H. I. *Hope & Folly: The United States and Unesco, 1945-1985*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 1989.
- VINCENT, R. C., NORDENSTRENG, K.; TRABER, M. (ed.). *Towards Equity in Global Communication: MacBride Update*. Cresskill, NJ: Hampton Press, 1999.